

De Waarheidsvriend

Wekelijkse uitgave van de Gereformeerde Bond

18
2020

30 april

75 jaar bevrijding

Eeuwige bevrijding

*Hoe is Nederland na de oorlog met
haar vrijheid omgegaan? | p. 4*

'Fout' dorp wilde vooruit

*Kerkgangers werden NSB-lid ondanks
anti-Duitse dominee | p. 10*

Zonder pardon

*Voor een groep Drentse burgers kwam
de bevrijding een dag te laat | p. 14*

In deze uitgave:

Artikelen

Naoorlogse ontwikkeling van
dagblad Trouw illustreert klimaat
van christelijk Nederland

Eeuwige bevrijding 4
P.J. Vergunst

Joden en christenen onder één dak
tijdens de onderduik

Geen sjabbat, niet kosjer 7
Bart Wallet

Kerkgangers worden NSB-lid
ondanks anti-Duitse dominee

‘Fout’ dorp wil
vooruitkijken 10
Tineke van der Waal

Uitbundige blijdschap, aftocht
Duitsers en NSB'ers
Bevrijding in beeld 12
Redactie

Voor een groep Drentse burgers
kwam de bevrijding een dag te laat
Zonder pardon 14
Esther Visser

Rubrieken

Meditatie
Goedertierenheid
gedenken 3
A. van Zetten

Column
De gulden middenweg 17
Marieke den Butter

Uit de pers
De kerk moet spreken 18
A.A.A. Prosman

Boekaankondigingen 19

Boekentips 21

Kerknieuws 22

Gebed ten tijde van de
coronacrisis 23

In memoriam
ds. J. de Haan 23
F. Wijnhorst

Colofon

De Waarheidsvriend

Officieel orgaan van de Gereformeerde
Bond in de Protestantse Kerk,
108e jaargang

Hoofdbestuur

Ds. A.J. Mensink, Elburg, eerste voorzitter;
ds. J.A.W. Verhoeven, Krimpen aan den
IJssel, tweede voorzitter; A. Zwerus, Emst,
secretaris; A.H. Teeuwissen, Huizen,
penningmeester; ds. J.J. ten Brinke, Oud-
Beijerland; mr. P.C. Knook, Kloetinge; dr.
R.W. de Koeijer, Waddinxveen; ds. H.
Liefing, Gouda; ds. J. Muller, Bleskensgraaf;
ds. P. Nobel, Garderen; ds. J.C. Schuurman,
Capelle aan den IJssel; ds. P.H. van Trigt,
Ede; prof.dr. M.J. de Vries, Papendrecht;
ds. W.J. Westland, Hardinxveld-Giessendam.

Redactie

Drs. P.J. Vergunst (hoofdredacteur); drs.
Esther Visser-den Hertog (eindredacteur);
ds. C.H. Hogendoorn; ds. J.A.W. Verhoeven;
drs. B.C.Ph. van der Waal-Goudriaan.

Algemeen secretariaat en redactie

Drs. P.J. Vergunst
Bureau: Kleine Fluitersweg 253,
7316 MX Apeldoorn,
tel. 055-5766660.
E-mail: info@gereformeerdebond.nl
Website: www.gereformeerdebond.nl

Voorlichter

J. Peters, tel. 010-2269117;
e-mail: voorlichter@gereformeerdebond.nl

Ledenadministratie

Kleine Fluitersweg 253,
7316 MX Apeldoorn,
info@gereformeerdebond.nl
tel. 055-5766660.

Advertenties

Voor alle plaatsingen en informatie
(uitgezonderd rouwadvertenties):
Gert Verweij, tel. 06-50448359.
Advertenties worden aangenomen tot
tien dagen voor verschijning; mailen naar
gertverweij3@gmail.com of verzenden naar
A.J. de Graaffstraat 1, 3245 XA Sommelsdijk.
Voor advertentiemogelijkheden en tarieven
zie ook www.dewaarheidsvriend.nl

Abonnementenadministratie

Voor nieuwe abonnees, adreswijzigingen
enz.: Kleine Fluitersweg 253, 7316 MX
Apeldoorn.
info@gereformeerdebond.nl
Prijs € 49,00 per jaar.
Bezorgklachten: tel. 055-5766660.

Productie

Opmaak: Reprovinci Creative Industries
Druk: Vellendrukkerij BDU Barneveld.

Gesproken editie

Informatie en opgave: CBB, Christelijke
Bibliotheek voor Blinden en Slechtzienden,
Postbus 131, 3850 AC Ermelo,
tel. 0341-565499.

*Ik ben de Weg,
de Waarheid en
het Leven.*

Johannes 14:6

Goedertierenheid gedenken

O God, wij gedenken Uw goedertierenheid in het midden van Uw tempel.
Psalm 48:10

Tekst: ds. A. van Zetten

Rond 5 mei gedenken we gebeurtenissen uit de Tweede Wereldoorlog: gevechten op de Grebbeberg, de capitulatie, D-day, bevrijdingsdag. Meer nog, we gedenken ménsen. Zes miljoen Joden, talloze soldaten, vele weerloze burgers. De dichter van Psalm 48 wil ons in ons gedenken bovenal op God richten.

O God, wij gedenken... Uw goedertierenheid! Want door Wie anders kreeg Jeruzalem haar vrijheid terug dan door de Heere, onze God?
We zien het voor ons. Vijandelijke koningen hebben het op Jeruzalem voorzien (vs.5). Ze hebben een monsterverbond gesloten. Maar ze rekenden mis, want ze rekenden niet met God. Ze mochten zich dan koningen noemen, maar Jeruzalem was wel de stad van de gróte Koning (vs.3). De dichter jubelt over Wie God is. Daar gaat het om. Hij doet Zijn naam immers eer aan: 'Zoals uw Naam is, o God, zo is Uw roem.' (vs.11)

In Gods huis

Een loflied op voordracht van de zonen van Korach. Dat lijkt me een voorstel om juist in Gods huis te gedenken wat God deed, wie Hij was, ja is. Waar gedenken we Gods goedertierenheid beter dan in het midden van Zijn tempel? Daar waar het hart van de verzoening klopt. Daar waar de gemeente de lof bezingt van Hem Die groot en zeer te prijzen is (vs.1). Daar waar de gemeente zich veilig weet in Gods genadige nabijheid (vs.4). Psalm 48 bezingt de heerlijkheid van Sion. Is dit niet de allergrootste zegen van vrij zijn dat er de bediening der verzoening is? O God, wij gedenken Uw goedertierenheid. Zonde, wanneer ons gedenken ons niet hier brengt, aan Zijn Vaderhart. We schieten ons doel voorbij wanneer we in de geschiedenis Gods hand niet meer zien en Hem niet (meer) eren om Zijn grote daden.

Met Israël

Wij paren ons in deze dagen van gedenken aan deze oude lofzang met onze oudste broeder Israël. Daar mogen we wel een dikke streep onder zetten, gedachtig aan wát we gedenken: de poging Gods oogappel te vernietigen. Dat is mislukt natuurlijk. God is hierin te roemen, omdat Zijn rechterhand vol gerechtigheid is (vs.11). Hij deed recht toen Hij het nazisme ten einde bracht en zal in het eindoordeel

recht doen over alle onrecht, in het bijzonder Zijn volk aangedaan.

De dichter doet een oproep (vs.13,14) om het gedenken van Gods goedertierenheid vorm te geven voor toekomstige generaties. Opdat wij niet vergeten. Het is een oproep tot blijvend gedenken. Niet om nationalisme aan te wakkeren of ons te verliezen in hol feestgedruis, maar om God in ere te houden. Zo gedenken kan alleen wanneer we zelf oog en oor (vs.9) kregen voor wie God is en wat Hij deed. Wanneer we Hem leerden kennen, kunnen we de goedertierenheid van God gedenken, die een gezicht kreeg in Jezus Christus.

Toekomst

Wat een aangrijpend contrast tussen het gedenken van Gods goedertierenheid en de oogst van onze 75 jaar vrijheid. Het is niet moeilijk je zorgen te maken over hoe het er met ons land voorstaat en waar het naartoe gaat. Meer dan ooit zijn we verlegen om een opwekking in kerk en wereld. In een oorlog is de vraag aan de orde of we aan de goede kant staan. Maar is die vraag in bevrijdingstijd niet even actueel? De psalmdichter roept op om zich te verblijden in de oordelen van God (vs.12). God beschermt Zijn volk immers in het oordeel over de vijand? Maar hoe staan wij ervoor, na 75 jaar vrijheid? Hoe bevrijdend is het komende oordeel eigenlijk voor ons land, voor de kerk, voor ons persoonlijk? Is er geen bekering nodig?

Wie de HEERE en Zijn goedertierenheid lief kreeg, kan zomaar gaan somberen. Beter is het echter Gods goedertierenheid te gedenken in het midden van Zijn tempel. Beter is het Zijn goedertierenheid door te geven aan de volgende generaties. Want is Hij niet gebleven met de bediening der verzoening, wat Sion destijds uniek maakte, nu in de verkondiging het Evangelie de wereld door mag gaan?

Hebben we geen reden om met Jood en heiden te zingen: 'Want deze God is onze God, eeuwig en altijd; Hij zal ons leiden tot de dood toe' (vs.15)? Wij gedenken Zijn goedertierenheid – tot in eeuwigheid. ■

Ds. A. van Zetten
is predikant van de
hervormde gemeen-
ten te Bruchem en te
Kerkwijk-Delwijnen-
Nederhemert.

Dr. Severijn

Het eerste nummer van De Waarheidsvriend dat na de oorlog verscheen.

Naoorlogse ontwikkeling van dagblad Trouw illustreert klimaat van christelijk Nederland

Eeuwige bevrijding

Vele maanden na de bevrijding van Nederland verscheen *De Waarheidsvriend* in... een omvang van twee bladzijden. Het was oktober 1945. En wat klonk als eerste: ‘Komt, aanschouwt de daden des Heeren, die verwoestingen op aarde aanricht, die de oorlogen doet ophouden tot aan het einde der aarde.’

Tekst: P.J. Vergunst

Treffend was ze gekozen, deze tekst uit Psalm 46. Wat schrijft de voorzitter van de Gereformeerde Bond, prof. J. Severijn? ‘Gedurende de jaren van verdrukking heeft Gods volk zich vastgeklemd aan het profetische Woord. Het heeft ervaren hoe de nood dringt tot een worstelend gebedsleven en dat de wonderen van God geen einde hebben genomen. En ook velen die vervreemd waren van God en Zijn Woord, zijn naderbij gekomen. Hoe geheel anders werd het Woord gelezen!’ Ontroerend is inderdaad om te lezen ‘hoe in concentratiekampen, met de dood voor ogen, de enige troost in leven en sterven gevonden is in de Christus der Schriften, volhard is in de goede belijdenis, in een laatste brief aan geliefde betrekkingen daarvan

getuigd werd.’

Voor overlevenden ligt er de roeping, zo schrijft prof. Severijn, om Gods daden te aanschouwen en te overdenken. Genezing van de slagen, die ligt er bij Hem. De vrucht daarvan voor de toekomst moet gevonden worden in een luisteren naar Gods geboden door overheid en volk.

Zes miljoen musjes

Wat zal dit woord uit Psalm 46 indruk gemaakt hebben! Ik zie het voor me – na vijf jaren van Duitse bezetting, na de hongerwinter, als langzaam de dodenlijsten uit de concentratiekampen bekend worden, als er iets aan het licht komt van het immense lijden van de Joodse gemeenschap, als er

Jaar
thema

Bevrijd.Christen
in Nederland

Auschwitz stelde velen voor de vraag, onder wie dichter Kamphuis, hoe God het kon laten gebeuren dat zoveel Joden vermoord werden.

Juist door de verschrikkingen van de oorlog, zoals de hongervinter van 1944/1945, klemde veel mensen zich vast aan Gods Woord.

opgebouwd moet worden na de bombardementen... Ik zie het voor me dat deze psalm vanaf de kansel klinkt: 'De Heere, verwoestingen op aarde, oorlogen ophouden...' Dan zingt de gemeente Zijn lof, dan wordt er een verlangen gewekt om Hem altijd te dienen, lief te hebben.

...

Ja, maar altijd is het zo niet gegaan. Nood en oorlog, verdriet en wonden leren niet altijd bidden. Ik herinner me het gesprek met de christendichter Gerrit Kamphuis, dat ik veertig jaar na de bevrijding met hem had. Van zijn hervormde, Joodse vrouw waren veel familieleden in Auschwitz vermoord, 'in machteloze woede' had hij in Amsterdam gadeslagen dat Joden weggevoerd werden. Kamphuis zei: 'Er staat in de Schrift dat er geen musje van het dak zal vallen zonder de wil van de hemelse Vader, maar ik werd me bewust dat er zes miljoen musjes van het dak gevallen waren. Dominees kunnen er een mooi verhaal over houden, maar zoiets is in wezen onoplosbaar. Dat ervoer ik heel vroeger al zo, maar ook tegenwoordig kan ik me nog ergeren aan dominees die overal een punt aan weten te draaien en voor de radio een mooi verhaal houden om oude dames te troosten.' Je kunt ook vastlopen in de vragen van schuld en lijden, van kinderen die in de gaskamers stierven. Auschwitz – de naam schokte de christelijke theologie na de oorlog.

Wonder van God

Niet iedereen zong de psalmen als 'vrolijke gezangen van bevrijding'. Dagblad *Trouw*, in de oorlog opgericht, deed het wel. Op de eerste dag van verschijning lezen we: 'Voor de bevrijding danken we uit de grond van ons hart den Almachtigen God en

hoe kunnen we dat beter en zuiverder doen dan met de 66e psalm? Daar danken we vervolgens onze bondgenoten voor.' Onze minister-president, P.S. Gerbrandy, sprak van 'een wonder Gods'.

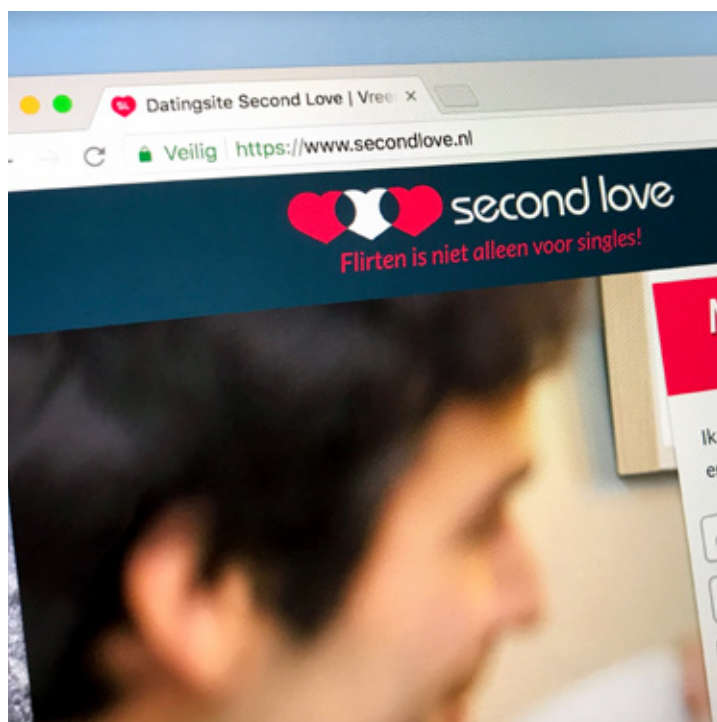
De *Trouw*-hoofdredacteur beseftte dat bevrijding tegelijk een morele plicht inhield ten aanzien van de Bevrijder. 'Onze houding naar de geallieerden zij gespeend aan alle opdringerigheid en brooddronkenheid. Dit laatste geldt in het bijzonder voor onze vrouwen en meisjes. De Nederlandse vrouw houde haar eer hoog en beschermde daarmee tevens de eer der bevriende soldaten.' De krant hield bijeen wat de Bijbel bijeenhoudt: bevrijd van de macht van het kwaad, bevrijd tot een christelijk leven.

Buskes, Banning, Kraemer, Noordmans

Heeft de kerk na de oorlog de woorden uit Psalm 46 verinnerlijkt, vastgehouden? Decennia van secularisatie hebben haar positie gemarginaliseerd. Hoe vruchtbaar is het program gebleken dat dr. J.J. Buskes in 1959 namens velen uitsprak: 'Wij wilden een belijdende kerk midden in de wereld, zo nodig tegenover de wereld, altijd solidair met de wereld vanwege de solidariteit van Christus met de wereld.' Naast de invloedrijke zendingsman Hendrik Kraemer, die discipelschap en apostolaat beklemtoonde, was de religieus-socialist Willem Banning de aanjager van de naoorlogse vernieuwing in de Hervormde Kerk, een van de mede-oprichters van de PvdA.

In 1949 deed Buskes evangelisatiewerk in Amsterdam, waarover hij schrijft: 'Moeilijk en moeizaam werk.' Hij werkte, zoals Noordmans hem later schrijft, 'op een reusachtig zendingsveld, vlak voor de deuren der kerk. En dan geen kleurlingen, maar bloedeigen neven en nichten, blozende Hollandse jongens en meisjes en flinke Amsterdamse mannen en vrouwen.' Het zijn de jaren van debat over de

»

Plaatselijke SGP- en CU-afdelingen halen begin 2020 het nieuws als ze reclame voor 'Second love' willen verbieden.

centrale plaats voor het belijden, over de vraag of ze weten moet wat je belijdt voordat je de ander zoekt. Het zijn de jaren waarover ds. T. Poot drie maanden geleden in *De Waarheidsvriend* zei: 'Heel de apostolaatstheologie heeft geleid tot een innerlijke uitholling. We hebben de omslag gekend van het verticale naar het horizontale.'

De antithese voorbij

Naar de politiek toe betekende deze vernieuwing dat de antithese vanuit de christelijke politiek als vooroorlogs gezien werd. Zeven Amsterdamse predikanten traden toe tot de SDAP, de voorloper van de PvdA. Het opheffen van de antithese in geloven en leven tussen het beginsel van het Evangelie en het leven van de moderne mens is een rode draad in het naoorlogse Nederland. Op vele manieren bleek christelijk Nederland niet bestand tegen druk van buitenaf om de heilige geboden van God te omklemmen. In gereformeerde kring ging dat veelal sneller dan in hervormde. In 1967 zei hoofdredacteur Bruins Slot van het vanouds gereformeerde dagblad *Trouw*: 'De krant kan niet voorbijgaan aan de huidige overwaarding van de seksualiteit en evenmin aan zondagsport.' Een paar jaar eerder, toen The Beatles, de popgroep uit Liverpool, naar Nederland kwam, klonk het: 'De Duitse massa-hysterie was heel wat gevaarlijker dan de jeugd-hysterie, opgeroepen door de Beatles. Het verschijnsel echter is toch bedenkelijk.' Het was de periode dat *Trouw* ging contrasteren met de vernieuwende buitenwereld, totdat het zelf daarin meeging.

P.J. Vergunst is hoofdredacteur van *De Waarheidsvriend*.

Naaktstrand

In 1967 kregen we het eerste bloot op de Nederlandse televisie – voor naoorlogse landgenoten blijkbaar een teken van vrijheid. In 1973 had Callantsoog de primeur van het eerste naaktstrand en twee jaar later besloot CDA-premier Van Agt (ook in deftige woorden kun je de zonde benoemen...) dat 'ongeklede recreatie geen schending van de eerbaarheid is.' Een kleine halve eeuw later halen plaatselijke SGP- of CU-afdelingen het nieuws, als ze de reclame voor 'Second love', het stimuleren tot overspel, uit bus-hokjes weren willen. Ze doen dit in de publieke ruimte niet direct met een beroep op de geboden van God, maar omdat het stimuleren van overspel leidt tot echtscheidingen, relatieproblemen, een toename van de jeugdzorg. 'Ontrouw in het huwelijk is een manier om je huwelijk nieuw leven in te blazen, vind je niet?' – hoe ver kun je wegdwalen van de vrijheid die het Evangelie biedt, waartoe God na 1945 ons geroepen heeft?

Christelijke krant?

Als ik de geschiedenis van *Trouw* volg – waarmee de ontwikkeling in de mainstream van christelijk Nederland parallel liep – ontdekken we in de jaren tachtig een volgend feit: de krant krijgt bezoek van moeders van homoseksuele zonen die ten aanzien van contactadvertenties zien dat er ruimte is voor contacten 'uit eigen kring', ruimte die ook geboden werd.

Een soort sluitstuk vinden we dan in 1993, als hoofdredacteur Jan Greven de vraag stelt of *Trouw* een christelijke krant genoemd moet worden. Voor hem was niet duidelijk meer wat daarmee bedoeld werd. Greven vond 'christelijk te pretentius: daarvoor is de krant mij te aards en heeft de christelijke traditie te veel van doen met de eeuwigheid.'

Eeuwigheid in beeld?

Ligt dáár de ontsparing in het bevrijde Nederland dat de eeuwigheid buiten beeld raakte? Het is een vraag die christelijke kranten, omroepen, verenigingen, politieke partijen, zelfs de kerken zich stellen moeten. Paulus (1 Thess. 1:9) heeft het immers over 'bekeerd van de afgoden om de levende en waarachtige God te dienen, en Zijn Zoon uit de hemelen te verwachten, (...) Die ons verlost van de komende toorn.'

Omdat God heilig is, zijn Zijn geboden heilig en wordt Zijn gemeente geroepen om heilig te leven. De vrijheid om Hem naar Zijn Woord te dienen, we kregen haar 75 jaar geleden opnieuw. Smetteloos en heilig op Zijn dag, dat is het doel. Mijn familie stond twee weken voor de bevrijding rond een sterfbed – en de zieke was niet van slag dat hij 5 mei niet halen zou. 'Ik ga mijn eeuwige bevrijding tegemoet.' Hij wist van bevrijding. ■

Joden en christenen onder één dak tijdens de onderduik

Geen sjabbat, niet kosjer

Veel Joodse onderduikers kwamen tijdens de Tweede Wereldoorlog in protestantse of katholieke gezinnen terecht. Uit verschillende bronnen, onder andere dagboekfragmenten, kan een beeld geconstrueerd worden van hoe de onderduikers het samenleven met deze gezinnen beleefd hebben.

Tekst: dr. Bart Wallet

Het is helaas een bekend gegeven: tijdens de oorlog werd ruwweg driekwart van de Joodse gemeenschap in Nederland vermoord. Vaak op locaties ver van huis stierven ze een eenzame dood. Een klein deel van hun familieleden en vrienden wist echter tijdig een onderduikadres te vinden. Zo'n 25.000 Joden hebben ondergedoken gezeten, van wie 16.000 mensen tot aan de bevrijding niet gepakt werden.

Ingrijpend

Onderduik was een ingrijpende ervaring, zowel voor de onderduikers als voor de onderduikverleners. Wat het betekende om vreemden de hele dag om je heen in te hebben, in je eigen huis, overzag bijna niemand aan het begin van het traject. Vaak was de gedachte dat de onderduik maar tijdelijk zou zijn, een paar maanden hooguit, totdat de bevrijding plaats zou vinden. Velen dachten in 1943, toen het aantal Joodse onderduikers snel toenam, dat een geallieerde invasie spoedig ophanden zou zijn. Pas gaandeweg bleek dat dit niet het geval was en regen de maanden zich aaneen: onderduiken werd een jarenlange ervaring, die ieders doorzettingsvermogen, wijsheid, humor en inschikkelijkheid op de proef stelde.

Gescheiden werelden

Een van de elementen die de onderduik tot zo'n bijzondere ervaring maakte, was dat hierdoor mensen bij elkaar kwamen die voor de oorlog vaak in gescheiden werelden leefden. Een flink deel van de Joden kwam terecht in gereformeerde, hervormde of katholieke gezinnen – mensen die ze uiteraard hier en daar in de maatschappij wel tegen waren gekomen, maar die slechts zelden tot hun sociale leefwereld behoorden. In de verzuilde samenleving die Nederland was, bewogen Joden zich vooral in liberale of socialisti-

De Joden die ondergedoken zaten bij protestantse of katholieke gezinnen, konden vaak niet of nauwelijks vasthouden aan hun eigen godsdienstige gewoonten.

sche kringen, terwijl de 'confessionelen' voor hen niet alleen een andere religieuze, maar ook politieke wereld belichaamden.

En toen kwam de onderduik en vertoefden Joden en christenen onder één dak. Zij moesten samen een huishouden gaan vormen, waarbij de geloofsgebruiken van de gastgevers uiteraard de standaard zetten. Hoe ging dat in die nieuwe, samengestelde Joods-christelijke huishoudens? In veel gevallen weten we daar weinig vanaf. Zo dook de Utrechtse opperrabbijn Justus Tal onder bij de oudtestamenticus van de VU, professor Cornelis van Gelderen. Waar zouden ze het over hebben gehad? We weten het niet, Van Gelderen overleed een paar maanden na de bevrijding en Justus Tal, die de nieuwe opperrabbijn van Amsterdam werd, liet er zich niet meer over uit. Hij had zijn handen vol aan het weer opbouwen van zijn Joodse gemeenschap én zag het onder meer als zijn taak om te strijden tegen de invloed die veel Joden tijdens de onderduik van het christendom hadden ondergaan. Hij herpubliceerde nog in 1945 een brochure met een veelzeggende titel: *Voor ons Jodendom – en niet het Christendom*.

Gewetensnood

Uit andere bronnen weten we namelijk wel het een en ander over hoe Joden en christenen samenleefden tijdens de onderduik. Zeker voor orthodoxe Joden leverde dat allerlei problemen op. Het was »

onmogelijk om nog langer kosjer te eten: men moest eten wat de pot schafte en zeker tijdens de hongerwinter was men blij met alles wat maar voedde. Het leverde hier en daar wel gewetensnood op. Toch was de Joodse traditie op dit punt duidelijk: als het gaat om het redden van je leven, dan moet je zelfs de halachische (Joods-juridische) regels rond het kosjer eten overtreden.

Ook het ritme van de Joodse kalender werd doorbroken. In de onderduikgezinnen werd geen sjabbat gevierd en al evenmin de Joodse feest- en gedenkdagen. Juist op dergelijke dagen waren Joden zich extra bewust van het verlies van hun vrijheid: ze waren niet alleen beroofd van de vrijheid om zonder angst de straat op te gaan, maar ook van de vrijheid om de Joodse feesten te vieren.

Gebedenboek

Het Rotterdams-Joodse tienermeisje Carry Ulreich documenteert dat op bijzondere wijze in haar dagboek *'s Nachts droom ik van vrede*. Samen met haar ouders, zus en beoogde zwager zit ze ondergedoken bij een overtuigd katholiek gezin. De katholieke kalender, met zijn talrijke feest- en heiligendagen, geeft het ritme aan in huis. Als het sjabbat is, wordt naar de radio geluisterd – iets wat Carry thuis nooit gedaan zou hebben. Iets van Joodse normaliteit probeert ze echter vast te houden: op sjabbat wil ze geen aardappels schillen, dus doet ze dat op vrijdag alvast voor twee dagen. En schrijven in haar dagboek is er al evenmin bij.

Op de feestdagen is er vooral het gemis én het verlangen naar een volwaardig vieren in vrijheid. In 1943 schrijft Carry in haar dagboek: 'Pesach hebben we dit jaar natuurlijk zo goed als niet gevierd. De jaarlijkse Seider hebben we moeten missen. Laten we hopen dat ik hem maar eenmaal in mijn leven heb moeten missen. Maar in ons hart hebben we hem des te meer geëerd. Stel je voor, de uittocht, toen de Joden niet meer als slaven waren. *L'histoire se répète*. De slaven zijn teruggekeerd. Maar de vrijheid? Vast ook wel!' Verstoken van Joods voedsel, vervreemd van de Joodse kalender, blijft vaak nog maar één ding over: bidden. In tal van brieven die bewaard zijn gebleven van onderduikers, blijkt dat ze dat veel doen en elkaar daartoe aansporen. De Zwols-Joodse orthodoxe Rebekka Herschel, die bij een Friese, hervormde familie ondergedoken zit, schrijft aan haar dochter op een adres elders in het land: 'Wij hopen met Gods hulp elkaar spoedig te zien, ik bid er iederen dag om, jij neemt toch ook wel je gebedenboek, daar knap ik altijd van op.' Een gebedenboek, het religieuze handboek voor de Jood, was natuurlijk een gevaarlijk voorwerp bij eventuele huiszoekingen. Lang niet iedere onderduiker zal er een hebben gehad.

Geloofsverschillen

Terwijl er de worsteling was om iets van het Joden-

De Rotterdams-Joodse Carry Ulreich zat ondergedoken bij een katholiek gezin.

dom vast te houden, maakten de onderduikers kennis met de binnenkant van het christelijke geloofsleven. Zij zaten aan tafel als er driemaal daags uit de Bijbel werd gelezen, ze hoorden de gebeden en sommigen die een vals persoonsbewijs hadden, gingen zelfs mee naar de kerk. Rebekka Herschel, die stevig in haar jodendom stond, deed dat ook – en met stichting. 'Oudejaarsavond was ik naar de Hervormde kerk, een mooie preek, het laatste was: de Goede God zegene en behoeve Hij lichte Zijn aangezicht naar U toe en vestige U vrede Amen.' De priesterzegen, uitgesproken door de dominee, legde een band met haar Jodendom en even vielen hier de geloofsverschillen weg.

Op andere momenten waren die geloofsverschillen juist zeer aanwezig. Carry Ulreich en haar zus Rachel hadden met hun katholieke leeftijdsgenoten verhitte gesprekken over Jodendom en christendom. Met Kerst 1942 schrijft Carry: 'We doen haast niets anders dan over godsdienst praten, over zionisme (Bob en Canis zijn ervoor, mijnheer tegen: gaat niet, zegt hij), geloof, catholicisme en Jodendom, over van alles. Maar we worden niet overtuigd, dus elke keer wordt er weer een vraag gesteld, en elke keer begint er weer een debat. Maar we kunnen ons niet helemaal uitspreken, want we willen hen niet kwetsen. Maar je kan er ook niet over uitgepraat raken, want we weten niet wie er gelijk heeft. Ieder voor zich denkt dat het het goeie is. Maar nu weet ik er iets meer van, en dat vind ik wel prettig.' Op een gegeven moment werden

de gesprekken zo fel dat vader Ulreich het zijn kinderen verbiedt om nog verder over geloof te praten.

Haderech

Een deel van de onderduikers raakt dermate onder de indruk van het christelijk geloof dat ze ontmoeten, dat ze besluiten om zelf christen te worden. Met name tieners en jongvolwassenen blijken dit te zijn. Daarnaast waren er zo'n 4000 kinderen ondergedoken, die voor een deel hun ouderlijk milieu al snel hadden vergeten en al spoedig volledig meedraaiden in de protestantse of katholieke huishoudens van hun pleegouders.

Als de oorlog afgelopen is, worden deze oorlogspleegkinderen de inzet van een pijnlijk gevecht tussen de Joodse gemeenschap en de christelijke oorlogspleegouders. Het voormalige verzet wilde de kinderen die door de oorlog wees waren geworden in de christelijke gezinnen houden. De Joodse gemeenschap wilde hen echter in Joodse pleeggezinnen en kindertehuizen plaatsen en hen zo terugbrengen in een Joodse sfeer. Het werd een groot, nationaal publiek debat, waarbij de posities fel tegenover elkaar stonden. Uiteindelijk moest de rechter over ieder kind afzonderlijk beslissen waar het naartoe zou gaan.

De jongeren die zich tijdens de oorlog tot het christendom hadden bekeerd, zochten elkaar na de bevrijding op. Zij stichtten een eigen Joods-christelijke vereniging: Haderech, 'de weg.' Met zo'n dertig jongeren, onder leiding van Sal Wagenaar en Joop Hes, probeerden zij hun Joodse identiteit en hun nieuwverworven christelijk geloof met elkaar te verzoenen. Het kwam hen op felle, afwijzende reacties te staan vanuit de Joodse gemeenschap, opperrabbiijn Justus Tal voorop. Maar anderzijds waren de kerken evenmin gelukkig met de zelforganisatie van de jonge Joodse christenen. Ze vielen tussen wal en schip.

Nieuwe relatie

De ervaringen tijdens de onderduik trokken diepe sporen bij de Joodse overlevenden. Sommigen hadden negatieve ervaringen en wilden alles het liefst zo snel mogelijk vergeten. Anderen koesterden de nauwe banden met de onderduikfamilie. Talrijk zijn de verhalen van Joden die voluit mee bleven doen met de familieverjaardagen en reünies, ook na een emigratie naar Israël. In veel gevallen had de onderduik Joden en christenen dichter bij elkaar gebracht – iets wat mede het zaad legde voor een nieuwe relatie tussen kerken en Joodse gemeenschappen. ■

Dr. B.T. Wallet
is docent Semitische
talen en culturen aan
de Universiteit van
Amsterdam.

GELOOF EN VERZET IN DE TWEEDE WERELDOORLOG

Nacht und Nebel was een speciale strafklasse die tijdens de Tweede Wereldoorlog werd ingesteld om verzetsmensen spoorloos te doen verdwijnen. Een van de kampen waar deze gevangenen terechtwamen was Natzweiler, een kamp op een hoge berg in Frankrijk. Floris B. Bakels (1915-2000) heeft daar bijna drie volle jaren een dagboek bijgehouden, dat als basis heeft gediend voor dit boek.

€ 18,50 | ISBN: 9789401907514

Frits Slomp, een gereformeerde predikant, trok vanaf de kansel fel van leer tegen de bezetters. Toen de grond hem daardoor te heet onder de voeten werd dook hij onder, waarna hij een organisatie oprichtte die de hulp aan tienduizenden onderduikers moest coördineren.

€ 20,- | E-book: € 9,99
ISBN: 9789059779389

In mei 1940 is Johannes Post één van de eersten die zich aansluit bij het verzet. Jarenlang blijft hij uit handen van de Duitsers. Totdat hij verraden wordt op 14 juli 1944, als de oorlog bijna afgelopen is.

€ 18,99 | E-book: € 9,99
ISBN: 9789401912464

www.omniboek.nl

Uitgeverij Omniboek

Kerkgangers worden NSB-lid ondanks anti-Duitse dominee

‘Fout’ dorp wil vooruitkijken

Tijdens de bezettingsjaren bloeit het NSB-verenigingsleven in Hedel. Ook Vinkeveen is opvallend pro-Duits. Hoe gaat een ‘fout’ dorp na de bevrijding verder? Komt er verzoening?

Tekst: Tineke van der Waal

Stemt 3,9 procent van de Nederlanders in april 1939 op de NSB, in Hedel is dat 9,1 procent.

Komt die belangstelling door de malaise in de landbouw, waarvan vooral boeren de dupe zijn? Feit is dat een sterk NSB-gezinde kapper in het Gelderse dorp aan de Maas veel van zijn klanten weet te overtuigen dat het NSB-lidmaatschap heil brengt. Ook hervormden zijn betrokken, al is ds. E.J. Beens, die van 1934 tot 1946 aan Hedel is verbonden, uitgesproken anti-Duits. Hij steekt dat niet onder stoelen of banken en komt begin 1942 zelfs in Kamp Amersfoort terecht. Toch lopen Duitsgezinde gemeenteleden kort voor en tijdens de oorlog in uniform door het dorp, weet ds. L.H. Oosten, die van 1984 tot 1992 predikant in Hedel is. ‘Sommigen maakten met een groot bord in de tuin reclame voor Mussert. Familieleden probeerden dat weer ongedaan te maken.’ Ds. Oosten leidt als gemeentepredikant begrafenissen van mensen die in Stalingrad voor Hitler hadden gevochten. ‘Het waren serieuze, betrokken gemeenteleden.’

Voor gemeentelid A.A. van Driel (65), die betrokken is bij Stichting Hedels Historie en van wie juist deze maand een boek over Hedel in oorlogstijd verschijnt, blijft het pijnlijk dat hervormden in zijn dorp NSB waren. ‘Van de rooms-katholieke dorpelingen was niemand dat. De pastoor had meer invloed dan de dominee.’

‘Duitse herder’

Ook in Vinkeveen, een kleine vijftig kilometer naar het noorden, staan hervormden tijdens de Duitse bezetting bekend als Duitsgezind. *Rondom de Vinkeveense kansel* (2006), een uitgave van de hervormde gemeente, erkent dat ‘velen uit onze kring’ voor en tijdens de oorlog pro-Duits zijn, maar geeft daarbij aan dat ze niet daadwerkelijk tot de NSB toetreden.

Ook hier is de plaatselijke predikant, ds. P.A.A. Klusener, iemand die het gevaar van het nationaal-socialisme al vroeg onderkent. Samen met zijn kerkenraad verzet hij zich als de Vinkeveense kerkvoogdij in 1934 het hervormde verenigingsgebouw aan de

plaatselijke NSB-afdeling wil verhuren. Kerkenraad en kerkvoogden zitten dus niet op één lijn. Ds. Klusener vertrekt in 1935 naar Bodegraven.

De opstelling van ds. D.J. van de Graaf, die in het najaar van 1942 met zijn gezin de pastorie betreft, is totaal anders dan die van ds. Klusener. Zijn bijnaam ‘Duitse herder’ krijgt hij vanwege zijn *Deutschfreundliche* houding. Al blijft hij in de oorlogsjaren voor het Koninklijk Huis bidden, feit is ook dat hij bidt dat zijn gemeenteleden zich onderwerpen aan de bevelen van de overheid. Militairen zouden zich ‘als helden’ in krijgsgevangenschap moeten laten wegvooien. Ds. Van de Graaf is – net als zijn leermeester prof. dr. Hugo Visscher – onder de indruk van de Duitse cultuur.

Godsgezant

Opvallend genoeg zijn ook in Vinkeveen niet-hervormden eerder anti-Duits. Vinkeveense gereformeerden en rooms-katholieken zetten hun schouders onder het verzet, terwijl NSB’ers ter plaatse ‘s zondags nagenoeg allemaal een plekje in de Hervormde kerk aan de Herenweg zoeken. Vermoedelijk vonden ze voor zichzelf een rechtvaardiging in het standpunt van prof. Visscher en van ds. G.H. Kersten van de Gereformeerde Gemeenten, zegt P.A. van Golen (81), lid van de hervormde gemeente en jarenlang betrokken bij de Historische Vereniging in Vinkeveen. Beide mannen hadden volgens hem veel invloed in de hervormde gemeente. ‘Plaatselijke hervormden zagen in navolging van hun leiders Hitler als een godsgezant die tegen het communisme moest optrekken. Ze schaarden zich niet zozeer achter Mussert, maar werden gedreven door angst voor het communisme. De NSB was de partij die bepaalde denkbeelden zou kunnen realiseren.’ Misschien hoeft het dan niet te verbazen dat de vier in het dorp ondergedoken Joodse kinderen veilig zijn.

‘Hallo’

Leidinggevende Vinkeveense NSB’ers zijn na de oorlog opgepakt en in kamp Amersfoort geïnterneerd. ‘Toen ze terugkwamen, groetten ze hun dorpelingen met een ‘Hallo, leuk je weer te zien’ en namen gewoon hun plek weer in,’ aldus Van Golen. ‘Het was zoals het was. Vinkeveners zijn vriendelijke mensen, die elkaar accepteren. Een hechte gemeenschap die tegen een stootje kan. Als we er destijds grappen over maakten, voelde niemand zich bezeerd. Ik vind dat een sterke kant van het dorp.’

Hervormden in Vinkeveen schaarden zich niet zozeer achter Mussert, maar werden gedreven door angst voor het communisme. De NSB was de partij die bepaalde denkbeelden zou kunnen realiseren. Bron: Fotocollectie Regionaal Archief Nijmegen.

Toch is niet alles na de oorlog koekoek één zang in hervormd Vinkeveen. Kerkenraad en kerkvoogdij maken het elkaar lastig. Feit is dat er na het vertrek van ds. Van de Graaf in 1948 niet minder dan 32 beroepen nodig zijn voordat ds. T. Langerak in 1954 de pastorie betreft.

Als zo'n vijftig jaar later ds. M.F. van Binnendijk als predikant in het dorp wordt bevestigd, speelt het NSB-verleden van de hervormde gemeente geen enkele rol. 'Ik heb nooit iets van wraak gemerkt, ook niet van schuldgevoelens. Het lijkt erop dat het dorp de oorlog had overleefd en daarna de draad zo goed als mogelijk weer oppakte, met de idee: Het is voorbij.'

Vooruitkijken

Ook in Hedel nemen hervormden die in de oorlog fout zijn na de bevrijding als vanouds hun plek in de kerk in. Dat levert volgens gemeentelid Van Driel nauwelijks ongemakkelijke situaties op. 'Van beide kanten zwegen families. Ze wilden verder en keken het liefst vooruit. Ik heb nooit gemerkt dat families in de kerk of in het dorp elkaar na de oorlog niet meer aankeken. Ze waren verzoeningsgezind,' aldus Van Driel, die in zijn dertig jaar kerkenraadslidmaatschap talloze huisbezoeken aflegt. 'Ongetwijfeld was het in het begin spitsroeden lopen.' Later worden gewezen NSB'ers ook gekozen tot kerkenraadslid.

Mogelijk versterkt de gezamenlijke wederopbouw de vergevingsgezinde en toekomstgerichte houding. Het dagelijkse leven in Hedel bestaat na de oorlog uit opbouwen. Na acht maanden frontgebied te zijn geweest is het dorp voor negentig procent verwoest, inclusief het kerkgebouw. Cruciaal daarbij is dat geen dorpelingen verraden zijn. 'Er is schaamte, het is een zwarte bladzijde. Maar ik heb nooit gemerkt dat er later nog allerlei verhalen circuleerden. Bovendien, als je in een put roert, blijft hij stinken.'

Van Driel denkt dat wie 'fout' was dat in kleine kring

zal hebben erkend. 'Het is mij niet bekend dat dit in het openbaar is gebeurd. Wel heb ik van ds. Beens gehoord dat degene die hem had verraden hem om vergeving heeft gevraagd en dat ook heeft gekregen.' Van betekenis zal zijn geweest dat NSB-leden na de oorlog zijn gestraft. Ook Hedelnaars zijn een aantal maanden in interneringskamp Vuren opgesloten geweest.

Zwijgen

Ds. Oosten bewaart goede herinneringen aan zijn tijd in Hedel. Als gemeentepredikant wilde hij niet roeren in het verleden van zijn gemeenteleden. 'Ik werd niet door negatieve gevoelens bezet. Ik deed mijn ambtelijke plicht. Vaak hoorde ik pas later van iemands achtergrond.'

Er is geen sprake geweest van een bepaalde verzoening in Hedel, zegt ds. Oosten. 'Naar mijn indruk ging het leven van voor de oorlog na de bevrijding gewoon verder. Over die periode ertussen zweeg iedereen. Familieleden uit beide groepen kwamen bij elkaar op verjaardagen; het pijnlijke onderwerp werd gemeden, naar ik vermoed. In het pastoraat kwam het evenmin naar voren. Zelf benoemde ik rond Koninginnedag vanaf de preekstoel bewust hoe ons land van het tirannieke juk bevrijd was.'

Bij ds. J.T. Maas, momenteel predikant in Vinkeveen, komt het oorlogsthema in het pastoraat nu en dan wel ter sprake. 'Dan blijkt telkens dat aanhangen van het NSB-gedachtegoed niet hetzelfde is als Joden-hater of verrader zijn.' Ds. Maas organiseerde vorig jaar een gemeentereis naar Israël. 'Daar was veel animo voor. Velen wisten ook dat in Yad Vashem een bord hangt met 'Vinkeveen - Joden niet gewenscht'. Ze schaamden zich daarvoor. In het gesprek kwamen veel dingen uit het verleden los, maar niet zozeer dat ik onderlinge verbittering ervoer.' ■

Tineke van der Waal is freelance journalist en redactielid van De Waarheidsvriend.

Kinderen verzamelen handtekeningen van de bevrijders. Foto: Klaus Malten. Bron: Gooienvechthistorisch.nl.

Uitbundige blijdschap, aftocht Duitsers en NSB'ers

Bevrijding in beeld

Na vijf jaar zuchten onder de Duitse bezetting, na de verschrikkingen van de laatste winter die voor velen een hongerwinter was, breekt de maand mei aan en wordt de bevrijding in Nederland werkelijkheid. Prachtige foto's geven een indruk van de sfeer.

NSB-ers worden weggevoerd. Bron: Gooienvechthistorisch.nl.

Twee meisjes showen hun zogenoemde bevrijdingsrokken (rokken die van allerlei lapjes gemaakt waren). Bron: Gooienvechthistorisch.nl.

*Een feestvieren-
de menigte op
de Kerkbrink in
Hilversum.*

Een jeep vol met feestvierende mensen en een Nederlandse vlag rijdt langs de Nieuwe kerk naar de Dam bij de bevrijding van Amsterdam.

*Het 'Duitse gezag' tijdens de bezetting verlaat het gemeentehuis te Bussum op instructie van de Binnenlandse Strijdkrachten.
Foto: Klaus Malten. Bron: Gooienvechthistorisch.nl.*

Voor een groep Drentse burgers kwam de bevrijding een dag te laat

Zonder pardon

Ze is de enige van de betrokkenen bij het drama dat op 10 april 1945 plaatsvond die nog in leven is. Mevrouw Diny Everts-Lunenborg (87), een kwieke dame met zilverwit haar, verloor haar vader en broer, haar oom en twee neven aan een wraakactie van de Duitsers. ‘Ik haat hen niet hoor, die Duitsers. Dat mag niet.’

Tekst: Esther Visser

Fransen parachutisten, die noordelijk van Westerbork hadden moeten landen, kwamen in de vroege ochtend van 8 april vlakbij de boerderij van de familie Lunenborg op de grond terecht. In haar smaakvol ingerichte appartement in Hoogeveen vertelt Diny Everts-Lunenborg over de gebeurtenissen. ‘Wij gingen die dag boodschappen doen in Hoogeveen, mijn moeder en ik. De jongens van dr. Van der Wal (onze arts) zagen ons en riepen: “Zijn de parachutisten bij u geland?” “Zorg maar gauw dat je thuiskomt,” zei mijn moeder.’ De parachutisten werden door de bevolking opgevangen, maar de Fransen brachten de burgers daarmee wel in gevaar. De Duitsers kregen lucht van hun aanwezigheid en trokken er op 9 april met een groot aantal manschappen op uit.

Over een sloot

‘Mijn vader was achter op het land, die is kruipend weergekomen,’ vertelt mevrouw Everts. ‘Ik was bij de burens, twee huizen verderop. Maar ik wou naar huis, want ik was nog maar twaalf.’ De bezetter vermoedde dat er bij de directe burens van de Lunenborgs, de familie Scholing, parachutisten zaten en namen de woning onder vuur. Vader Scholing en twee zoons stierven, de moeder overleed later aan een schotwond in haar hals. Diny Lunenborg, het meisje van twaalf, rende dwars door het huis van de familie Scholing, op weg naar huis. ‘Die mensen lagen toen al dood in huis. Maar ik heb niets gezien, hoor. Toen ik thuiskwam, was mijn vader er inmiddels ook. De Duitsers kwamen al snel. We moesten nog over een sloot springen en werden met z’n allen naar de bunker in het Spaarbankbos gedreven. Ook mijn vader en moeder, mijn broer en burens, een oom en neven. Mijn broer was toen vijftien jaar.’

Bunker

Eenmaal aangekomen bij de bunker in het Spaar-

bankbos zaten de Duitsers met de vraag wat ze moesten beginnen met al deze gevangenen. Ze verdachten sommigen ervan dat die de Franse parachutisten hadden geholpen in het vuurgevecht.

Jansje Kok, een NSB-leerling-verpleegster die tijdelijk aan de Wijsterseweg verbleef, ging voor de bunker staan en kreeg gedaan dat de vrouwen en kinderen naar huis mochten. ‘Mijn broer, Egbert, wilde vluchten, hij wou dameskleding aan. Mijn moeder zei: Doe dat niet, je wordt doodgeschoten. De soldaten stonden met mitrailleurs voor de bunker. Altijd als ik langs de plek fietste (ik fiets nu niet meer) waar die bunker stond, moest ik even opzij kijken. Jammer dat ze die bunker niet hebben laten staan. We (de vrouwen en kinderen dus, red.) zijn naar huis gegaan en toen kwam buurvrouw Scholing ons tegevoet, zij had een schotwond aan haar hals, ze zat onder het bloed. Later is zij in het ziekenhuis overleden. Ik ben weggebracht naar de verloofde van mijn zus. Ik werd overal buitengehouden. Je werd voor het verdriet gespaard. Dat ging toen nog zo.’

Canadezen

Vervolgens moesten vijftien mannen, onder wie dus de vader en broer, een oom en twee neven van mevrouw Everts, met de Duitsers mee. Te voet ging het in noordelijke richting. De groep bracht de nacht door in een schuur van een boer in Eursinge. Een van de gevangenen, Hayo Wubs, probeerde te vluchten, maar werd direct doodgeschoten. De volgende ochtend moesten ze verder lopen, naar Spier. Een oudere zus van mevrouw Everts, Henny, en haar tante Hilly, de vrouw van een van de gevangenen,

De vader van mevrouw Everts.

Broer Egbert, die op 15-jarige leeftijd werd doodgeschoten.

nen, fietsten de groep achterop, ze hadden eten bij zich. Maar ze mochten het niet afgeven – ‘anders werden ze doodgeschoten’ – en keerden onverrichtzake huiswaarts.

De gevangenen dachten dat ze naar kamp Westerbork gebracht zouden worden. Maar het zou heel anders gaan. De schoten van de Canadezen waren al te horen. Terwijl ze het dorp uitliepen richting Beilen, kwam de groep een vrachtauto met de Grüne Polizei tegemoet, en werden de gevangenen aan hen overgedragen. Ze werden weer teruggebracht naar Spier, de manschappen gingen een café binnen om te beslissen over het lot van de gevangenen. Het feit dat de geallieerden zo dichtbij waren gekomen, gaf druk op de zaak – het was het gemakkelijkst om zich van de groep gevangenen te ontdoen.

Huilen in de bedstee

De veertien mannen en jongens werden het dorp uit gedreven, het bos in. Daar werden ze in koelen bloede met een nekschot vermoord. Een van de gevangenen zou vlak voor zijn dood nog ‘Leve de koningin!’ hebben geroepen. Later onderzoek bracht aan het licht dat de mannen voor de executie door de Duitsers zijn mishandeld.

Mevrouw Everts: ‘De dag erna kwam de bevrijding. Daar weet ik allemaal niks meer van. Ik was immers ondergebracht bij de verloofde van mijn zus, een paar kilometer verderop. Ik werd er helemaal buiten gehouden, ik mocht geen verdriet hebben. Ik heb toen ook geen verdriet gehad en na mijn twaalfde heb ik nooit meer één keer gehuild.

Ik weet er ook weinig meer van hoe het was dat mijn broer en vader weg waren. Ik weet nog wel dat mijn moeder en ik elk in een bedstee sliepen en dat mijn moeder ’s nachts lag te huilen. Pas later ben ik gaan beseffen hoe mijn moeder geleden heeft. Ze was haar man, zoon, een zwager en twee neven verloren. En een verloofde van een van de nichten.’

Mevrouw Everts kan zich niet herinneren ooit met één woord met haar moeder of zussen gesproken te hebben over het drama dat hun gezin was overkomen. ‘Na het oorlog ging het leven door. Ik ging naar de huishoudschool. Mijn moeder heeft de boerderij nog een tijdje gedaan. Mensen van de Binnenlandse Strijdkrachten hielpen haar, maar ze hield het niet vol. Toen ben ik met mijn moeder naar Hoogeveen verhuisd. Zij kreeg ondersteuning, omdat ze oorlogsweduwe was. Ze is maar 64 geworden, ze kreeg maagkanker. Misschien van verdriet, denk ik weleens.’

Monument

Na het interview rijden we naar een monument aan de Wijsterseweg, vlak voor de boerderij van de familie Lunenburg, even buiten Hoogeveen. Op een grote, zwarte plaat zijn alle namen gegraveerd van degenen die op de tiende april werden omgebracht. Mevrouw Everts is een van de mensen die het monu-

Mevrouw Everts-Lunenburg bij het monument vlakbij de plaats waar de mannen en jongens zijn doodgeschoten.

ment negen jaar geleden onthuld heeft. Dan gaan we naar een monument vlakbij de plek waar het drama heeft plaatsgevonden; de plaats des onheils zelf is niet bereikbaar, die ligt tussen de twee helften van de A28 in. ‘De Fransen komen hier nog ieder jaar. Zal dit jaar ook wel weer gebeuren, nu het 75 jaar geleden is.’

We rijden langs het Spaarbankbos, ze wijst me de plek aan waar de bunker gestaan heeft. We passeren de begraafplaats en besluiten om te keren, om ook die plek een bezoek te brengen. In de gure wind kijken we naar de eenvoudige grijze stenen, waar de namen van de vermoorde burgers op staan gegraveerd. ‘Gevallen te Spier, op 10 april 1945, den dag der bevrijding, door de misdadige handen der Nazi-beulen,’ staat er te lezen op een steen die iets uitsteekt boven de andere.

Mevrouw Everts koestert geen haatgevoelens jegens de Duitsers. ‘Haten is niet goed. Dat mag niet. Maar de Duitsers vergeven, nee, dat doe ik niet. Ze leven ook allang niet meer.’ Ze heeft het nu moeilijk met wat er in het verleden is gebeurd. ‘Ik heb het niet verwerkt. En het zit me dwars wat voor ellende er nu allemaal in de wereld gebeurt. Het is gewoon verschrikkelijk. Ik bid elke dag voor een betere wereld.’ ■

*Esther Visser
is eindredacteur van
De Waarheidsvriend.*

HKS-Mediation

Voor goed gesprek vanuit bijbels perspectief.

Als je er samen niet meer uitkomt, in je huwelijk, kerk of school.

Bel of mail gerust voor een vrijblijvend, vertrouwelijk gesprek.

www.hksmediation.nl
info@espyvankranenburg.nl
06-26020283

**Dennis Harkes
Bea Blok**

Voorofscheweg 15a
2771 MA Boskoop
harkesbegrafenissen.nl
0172 - 21 21 22

**WIJ VERZORGEN ALLEEN
BEGRAFENISSEN**

**Psychologenpraktijk
Brouwer**

- Onderzoek
- Advies
- Begeleiding
- Behandeling

Hulpverlening aan kinderen, jongeren en volwassenen

Voor verdere informatie
en aanmelding:

T 0180 - 42 69 55

E info@psychbrouwer.nl

I www.psychbrouwer.nl

Bij o.a.: ADHD • angst • burn-out • depressie • faal-angst • fobie • gedragsproblemen • identiteitsproblemen • lichamelijke spanningsklachten • negatief zelfbeeld • onzekerheid • opvoedingsproblemen • paniek • pickeren • PDD-NOS • relatieproblemen • slaapproblemen • somberheid • spanning • stress • syndroom van Asperger.

Vestigingen in Ridderkerk, Barneveld en Meteren

Joden die Jezus als Messias belijden

hebben het in Israël niet makkelijk

Zij hebben uw hulp nodig

- om diaconale steun te geven
- om lectuur te verspreiden
- om gemeenten op te bouwen
- om toerusting te geven

Stichting steun
Messias
belijdende
Joden

Uw gift kunt u overmaken naar:

NL90 RABO 0377 8534 96 t.n.v. Stichting
Steun Messiasbelijdende Joden te Nijkerk

*Zouden we hen
vergeten?*

Herbert Bulten directeur

www.messiasbelijdendejoden.nl

*Zorg
rond
levenseinde*

Het Joodse volk is voor ons niet zomaar een volk. Israël helpen is een:

- ▶ Gebedszaak
- ▶ Hartezaak
- ▶ Erezaak
- ▶ Noodzaak

*Help ons daarom Israël
helpen in het Shaare
Zedek Ziekenhuis te
Jeruzalem*

PALLIATIEVE ZORG IN HET SHAARE ZEDEK ZIEKENHUIS

Het ziekenhuis heeft het leven hoog in het vaandel staan. Daar thuiszorg voor mensen in de laatste levensfase te wensen overlaat ziet het ziekenhuis zich gesteld voor een bijna onmogelijke opdracht: de structurele toename van palliatieve zorg in het ziekenhuis naar de toekomst zeker te stellen.

Laat deze zorg rond het levenseinde ook onze zorg zijn. Namens de talloze patiënten die profeteren van uw ongelofelijke betrokkenheid vragen wij u vrijmoedig ook in 2020 dit belangrijke project te steunen.

**Shaare
Zedek**

DONEER ONLINE: WWW.SHAAREZEDEK.NL

Steun de holocaust overlevenden

Holocaust overlevenden
staan er vaak alleen voor.
Steunt u het werk onder
deze groep ouderen?

Wij zijn afhankelijk van uw gift
o.v.v. holocaust overlevenden
NL91 RABO 0395 219 582

**ISAAC
DA COSTA**
STEUNFONDS ISRAËL
OPGERICHT IN 1999

www.steunfondsisrael.nl

De gulden middenweg

‘Je moet natuurlijk wel zorgen dat je niet te wettisch wordt, hè...’ zei een van de oudere sprekers goedbedoeld tegen mij, tien minuten voordat ik de zaal in moest. ‘Je wilt niet dat deze jongeren de Bijbel gaan lezen omdat het moet. We leven uiteindelijk in vrijheid.’ Ik moest spreken voor een groep kortetermijn werkers. Mij was gevraagd om iets te delen over het belang van het liefhebben van Gods Woord. Hoewel de opmerking van bovengenoemde spreker mij een beetje van mijn stuk bracht, besloot ik toch vol overtuiging te spreken over het thema dat mij na aan het hart ligt.

Ik stelde dat geheilgd worden door waarheid hand in hand gaat met het liefhebben van het Woord, dat waarheid is. En ja, dit vraagt discipline, want we hebben ons hart, de wereld en de duivel niet echt mee. Het is dezelfde discipline die we gebruiken bij aankleden en tandenpoetsen. Drinken van levend water en eten van levend brood hoort in de categorie van ‘noodzakelijk’ en ‘niet op af te dingen’. En dit eten is niet alleen de kruimels van goede preken die je hoort of van een tekst op Instagram. Nee, dit vraagt van je te zitten aan de tafel van het Woord, zelf te lezen en gevoed te worden. Want hoewel (in tegenstelling tot aankleden) al dan niet bijbel-lezen in eerste instantie niet zo zichtbaar is voor de mensen om je heen, zul je toch geestelijk meer en meer ondervoed raken wanneer je dit verwaarloost. En of je nu wilt of niet, dat zal op termijn ook aan de buitenkant te zien zijn. Ik denk dat we in het Westen niet zo bang hoeven te zijn dat we rechts van het midden in het wetticisme vallen. We zijn eerder geneigd om naar de luiheid van links te vallen en het helemaal niet nauw te nemen met disciplines die bij een christelijk leven horen.

En zo probeerde ik die bewuste middag te balanceren tussen links en rechts. Lopend op die smalle gulden middenweg waar liefhebben van Gods wet en christelijke vrijheid hand in hand gaan. De weg waarlangs wetticisme en antinomianisme diep in het stof moeten bijten.

In het Westen hoeven we niet zo bang te zijn dat we te wettisch zijn

Marieke den Butter-Kommers

is getrouwd met Jaap en zij hebben acht kinderen. Jaap en Marieke wonen en werken in Zuidoost Azië, waar ze betrokken zijn bij kerkplanting onder onbereikte bevolkingsgroepen.

De kerk moet spreken

Tekst: dr. A.A.A. Prosman

Bijna te laat! was de titel van een brochure van dr. Jan Koopmans die in de herfst van 1940 overal in Nederland opdook. (Ds. J.A.W. Verhoeven besteedde in de nummers van 16 en 23 april van *De Waarheidsvriend* uitgebreide aandacht aan dr. J. Koopmans.) Het verhaal van *Bijna te laat!* wordt in *Kontekstueel* verteld door dr. Niels den Hertog. Het maantnummer van dit blad is gewijd aan de bevrijding.

Twee momenten in kerkelijk Nederland worden in *Kontekstueel* voor het voetlicht gehaald: de moedige brochure van Koopmans aan het begin van de oorlog en de preek van dr. K.H. Miskotte na afloop van de oorlog op 9 mei 1945 in de Nieuwe kerk te Amsterdam. Twee bijzondere momenten, twee markante theologen. Ik beperk me tot Koopmans' brochure. Daarover zegt Den Hertog het volgende.

Kontekstueel

In het najaar van 1940 begon de bezetter voorzichtig met het invoeren van anti-Joodse maatregelen. Ja, al in de zomer was de eerste stap gezet, toen Joden uitgesloten waren geworden van de luchtbeschermingsdienst, maar dat had niet zovelen geraakt. Dat werd nu anders: nadat eerst al gesteld was dat geen Joden meer in Rijksdienst aangenomen mochten worden en dat Joden die al in dienst waren geen promotie meer zouden kunnen krijgen, kregen vervolgens allen die in overheidsdienst waren de eenvoudige vraag voorgelegd of ze al dan niet Joods waren. Dus: agenten, leerkrachten, personeel op ministeries en gemeentehuizen en nog velen meer kregen een klein kaartje thuis met het verzoek te willen aangeven tot welk ras men behoorde. Het ging de geschiedenis in als de Ariërverklaring. Velen tekenden tamelijk gedachteloos. 'Ik kan toch rustig melden dat ik niet-Joods ben?', was dan het argument. Of: 'Bij de volkstelling heb ik toch ook zonder mankeren mijn godsdienst genoemd?'

Wat deden de kerken? Zes protestantse kerken lieten de Rijkscommissaris weten dat zij de genomen maatregelen in strijd achtten met de christelijke barmhartigheid. Zij verzochten daarom om de voorschriften in te trekken. Seyss-Inquart had, zo schreven zij, bij zijn installatie in de Ridderzaal in Den Haag nog beloofd dat aan Nederland geen ideologie opgedrongen zou worden. Kennelijk hadden de kerken nog vertrouwen in beloften van de nazi's, terwijl iedereen had kunnen weten hoe vanaf 1933 elke belofte door hen gebroken werd.

Koopmans was blij met deze stap van de kerken. (...) En hij was dankbaar dat aan de gemeenten bekend gemaakt was dat er een getuigenis was uitgegaan. Maar hij had ook een vraag. Want nu hadden de kerken wel aan de Rijkscommissaris laten weten wat ze vonden van de maatregelen maar voor hun eigen leden hadden ze geen advies omtrent de vraag hoe te handelen met de gevraagde Ariërverklaring.

Deze vraag stelde Koopmans expliciet in het illegale pamflet *Bijna te laat!* Dit was dus een vraag aan de kerken.

'Wat is de boodschap die onze Heere u voor mij gegeven heeft? Moet ik tekenen of mag ik "uit beweegredenen van barmhartigheid en op gronden aan de Heilige Schrift ontleend" de onderteekening alleen maar weigeren?' Nu de kerken nagelaten hadden om werkelijk leiding te geven aan het Nederlandse volk nam Koopmans die taak op zich en zijn advies was onomwonden: deze verklaring mag niemand ondertekenen. Wie christen is niet (...) maar ook wie zichzelf niet tot de kerk rekent, mag op de vraag (...) niet antwoorden. Want het was voor Koopmans geen vraag wat er met de Joden zou gaan gebeuren: 'Zij gaan eruit – daaromtrent moeten wij ons niet de flauwste illusies maken. Zij gaan eruit en zij gaan eraan.'

Intussen hadden de bezettingsautoriteiten hun bazen in Berlijn al bericht over dit *Hetzschrift* en in 1942 stonden twee mannen terecht die het pamflet verspreid hadden. Ze kregen respectievelijk achttien en twaalf maanden gevangenisstraf. Tot zover iets over *Bijna te laat!*

Dr. Den Hertog

Den Hertog stelt nu de 'lastigste' vraag: 'wat zegt dit ons vandaag?'

Op welk punt moeten wij vandaag de stem verheffen en zeggen dat het bijna te laat is?

Een lastige vraag, zei ik. Om twee redenen: kerkelijk verdubbelen van wat iedereen al vindt, lijkt me niet zo nodig. Als in

Koopmans' dagen het verzet tegen de Ariërverklaring breed geleefd had, weet ik niet of hij zijn pamflet geschreven zou hebben. Hij zei iets dat weinig klonk en waarvoor hij zelfs binnen de kerk de handen niet zomaar op elkaar kreeg. (...). Ten tweede: ik ben

onder de indruk van Koopmans' argument dat de kerk niet partij kiest, maar partij gemaakt is. Waar dat punt vergeten wordt, is het euvel der vereenzelving weer een levensgroot gevaar.

Den Hertog bedoelt hiermee, als ik hem goed begrijp, dat als de kerk zich met een partij vereenzelvig, zij het Woord van God bindt aan het standpunt van een partij, waarmee het profetisch getuigenis van de kerk teniet gedaan is. Dit lijkt me een belangrijk punt. Maar hoe vult Den Hertog dat in voor de wereld waarin wij leven, die heel anders is dan de wereld van Koopmans in 1940? Hij zegt dan dit: *Ik stel voor dat we in de kerk nauwgezet het spreken in onze samenleving over de mens volgen.* Bedoeld is: doet de mens er nog toe? Wordt hij nog gezien? Wordt de waarde van de mens niet vaak in geld uitgedrukt? Het is belangrijk om dergelijke zaken te signaleren. Toch verschuift er iets in het betoog van Den Hertog. Koopmans had het over de Joden: ze gaan eruit en zij gaan eraan. Dat gevaar was er niet alleen in 1940-1945. Dit is eeuwenlang het grote gevaar geweest. Is dat gevaar nu ineens geweken? Is het gevaar bezworen nu we als een soort mantra herhalen: 'nooit meer Auschwitz'? Voor we er erg in hebben zeggen we: 'Toen, in de jaren '30 en '40 waren de Joden een kwetsbare groep, inmiddels zijn het de vluchtelingen en de asielzoekers. Zo heeft elke tijd zijn eigen kwetsbare minderheden.' Is er met het Joodse volk niet meer aan de hand? Heeft de Holocaust ons niet in een afgrond laten kijken? 'Amalek' geeft niet op.

Dr. K.H. Miskotte Stichting

Waarvoor is het in onze tijd 'Bijna te laat'? Wat moet er nu gezegd worden? 'Hoor, een stem zegt roep! En een stem antwoordt: wat zou ik roepen?' Deze tekst uit Jesaja 40 wordt aangehaald en geplaatst in onze huidige context. De kerk moet spreken, maar wat

heeft de kerk in onze samenleving te melden? Mirjam Elbers, voorzitter van de Dr. K.H. Miskotte Stichting, zegt het volgende:

Zowel Koopmans als Miskotte brengen indrukwekkend onder woorden dat de ekklesia door het moorddadige, nationaalsocialistische antisemitisme zelf op het spel stond. De huiveringwekkende profetische woorden van Koopmans over Joodse medeburgers dreunen nog na: 'Ze gaan eruit en ze gaan eraan...' Het lijkt mij duidelijk dat zó, op die heel directe en moorddadige manier, de ekklesia vandaag de dag niet in het geding is. Sterker nog, de al te gemakkelijke vergelijking van de huidige situatie met die van Duitsland van de jaren '30 en '40 kan alleen maar mank gaan en doet de slachtoffers van de immense gruwelijkheden groot onrecht.

Ik kan deze woorden alleen maar onderstrepen. In de huidige discussie dreigen de grenzen te vervloeien en wordt de geschiedenis één grauwe substantie met alleen nog onbeduidende accentverschillen. Het is mij te gemakkelijk om de huidige vluchtelingen-crisis als een pendant te zien van de Holocaust. De fronten liggen nu anders en minder duidelijk. Dat blijkt ook uit dit Bevrijdingsnummer van *Kontekstueel*. Als aan vijf prominenten de vraag gesteld wordt wat de kerk zou moeten zeggen in onze tijd, dan lopen de meningen wel erg uiteen. Er zou al heel wat gewonnen zijn als de kerk zich kan ontdoen van het 'verdubbelen' waar Den Hertog over sprak. Niet zeggen wat iedereen zegt, maar spreken zoals de Geest het ons leert. ■

P.S. In mijn vorige bijdrage schreef ik dat het lied Amazing Grace niet in de bundel *Weerklank* is opgenomen. Dit is onjuist. Het is lied 484 in een bewerking van H. van 't Veld.

Dr. A.A.A. Prosman
uit Amersfoort is
emeritus predikant.

Boekaankondigingen

Henriette van Raalte-Geel

Mogen wij altijd in dit kamp blijven?

Uitg. Mozaïek, Utrecht; 208 blz.; € 15.

De nu tachtigjarige schrijfster overleefde als klein kind de verschrikkingen van een Japans

interneringskamp, samen met haar moeder en zusjes. Tegen de wrede en meedogenloze Jappen stond de liefde en zorg van haar moeder, zodat dit boek een 'ode aan de moeders' wil zijn.

J. Baan e.a.

Mijn moeder. Een miniatuur met persoonlijke herinneringen.

Uitg. de Banier, Apeldoorn; 157 blz.; € 11,95.

Kort voor de jaarlijkse moederdag verschijnt deze bundel waarin elf 'mensen die binnen de

gereformeerde gezindte enige bekendheid hebben gekregen' zich hun moeder herinneren. Onder hen J. van der Graaf en C.J. Meeuse, A. Schot en W. Verboom, C.G. van der Staaij en J. Westerink.

Ds. J. Belder (eindred.)

Epic. Dagboek voor jongeren 16+

Uitg. Groen, Heerenveen; 378 blz.; € 19,95.

Een dagboek dat een wegwijzer tot Christus wil zijn, een dagboek waarin medewerkers uit vier kerkgenootschappen elke week een thema behandelen. Onder hen drs. N.C. van der Voet, ds. J.M.J. Kieviet, dr. W. van Vlastuin, Rina Molenaar, dr. J.H. van Doleweerd.

Anne Margriet Pot

Zorgen van een mantelzorger.

Uitg. KokBoekencentrum, Utrecht; 119 blz.;

€ 14,99.

De auteur – als hoogleraar, psycholoog, beleidsmaker én ervaringsdeskundige betrokken bij dementie en mantelzorg – bespreekt dilemma's van mantelzorgers: scheiden of verhuizen, nabijheid of afstand, jezelf of je naaste enz.?

Maarten Luther

Het Hoge priesterlijk gebed.

Uitg. Den Hertog, Houten; 140 blz.; € 15,90.

Vierde druk van Luthers uitleg van Johannes 17, waar hijzelf 'de hoogste vreugde' aan beleefde. De uitvoerige inleiding uit 1989 is van ds. K. Exalto

PJV

#datisdriestar

GESPREKJES TUSSENDOOR

MAKEN MIJN DAG LEUK

Maarten Achterberg, student Leraar Nederlands

ONLINE
OPEN AVONDEN

12 mei

- AD-opleiding Pedagogisch Educatief Professional
- pedagogiek
- masters
- pabo deeltijd

14 mei

- lerarenopleidingen voortgezet onderwijs

MEER INFORMATIE EN AANMELDEN:
www.driestar-hogeschool.nl/webinars

Wat heeft Theologie te maken met...

...geschiedenis?

Theologie gaat over hoe mensen al sinds het begin zoeken naar de inhoud en vorm van hun relatie met het God. Waar anderen ophouden, gaat theologie verder. **Ga jij mee?**

Theologie studeren?

WWW.PTHU.NL/THEOLOGIESTUDEREN

PThU

Protestantse Theologische Universiteit

ONLINE
VOORLICHTING
MASTER THEOLOGIE
1 MEI 2020

Kijk voor meer
informatie op onze
website

NIEUW

verschenen

Nehemia

Lees- en werkboek voor leiders
in kerk en organisatie

Dick Both

240 pagina's

19,95

Bestel nu op www.debanier.nl,
ga naar de boekhandel of
bel 055-5390650

OMDAT IEDEREEN *Jezus* NODIG HEEFT

In deze roerige tijd is veel onzeker. De kansen en het werk groeien, maar de financiële onzekerheid neemt toe. Meer activiteiten kosten nu eenmaal meer geld. In alle vrijmoedigheid willen we je dan ook vragen om een gift.

GlobalRize

WE HEBBEN JOUW HULP NODIG
JUIST NU!

Kijk op www.globalrize.nl/coronacrisis

Meer lezen over oorlog en bevrijding

Oude en nieuwe schatten

Boeken over de Tweede Wereldoorlog blijven boeien. En nu, voor het eerst sinds de bevrijding, heeft Nederland door de coronacrisis te maken met vrijheidsbeperkende maatregelen. Er is meer tijd om te lezen. De redactie zet een aantal titels op een rij, oude en nieuwe.

Vergeet-mij-niet. Over het verborgen leven van een Joods meisje. Bart van Es, uitg. De Bezige Bij, Amsterdam (2018); € 22,99.

Bart van Es, hoogleraar te Oxford, verliet Nederland jaren geleden. Een verhaal uit zijn kindertijd bleef hem bij: zijn grootouders hielden een jong Joods meisje, Lientje, verborgen door de nazi's. Tientallen jaren na de oorlog werd het contact tussen hen ineens verbroken. Bart van

Es zocht Lientje op en laat haar verhaal vertellen. Daarbij komen verschrikkelijke gebeurtenissen aan het licht.

De laatste getuigen. Vijftien ouderen over hoe de oorlog hun leven stempelde. Gert-Jan Schaap e.a., Ark Media, Heerenveen (2020); € 29,95.

Vijftien personen die de Tweede Wereldoorlog zelf hebben meegemaakt, vertellen hoe het was om als kind of tiener op te groeien in de

lange jaren van Holland onder het hakenkruis. Zij halen herinneringen op aan hongertochten, kou, bombardementen, evacuatie, Jodenvervolgung en verzet. Maar ze vertellen ook hoe het gewone leven min of meer doorging en hoe zij de langverwachte bevrijding hebben beleefd.

Nacht. Elie Wiesel, uitg. Meulenhoff, Amsterdam (in 1955 voor het eerst gepubliceerd in het Jiddisch, opnieuw uitgegeven in 2006); € 12,99.

Elie Wiesel kwam als kind in de nazi-vernietigingskampen Auschwitz en Buchenwald terecht. In *Nacht* vertelt hij over de verschrikkingen die zich daar hebben afgespeeld. Een Joodse jongen was getuige van hoe zijn moeder en zusje direct na aankomst in het kamp naar

de gaskamer werden gestuurd, en hoe zijn vader van uitputting stierf na de gedwongen mars naar Buchenwald. Een boek dat op talloze lezers een onvergetelijke indruk maakte.

Nacht und nebel. Mijn verhaal uit Duitse gevangenis en concentratiekampen. Floris B. Bakels, uitg. Vbk Media, Utrecht (1977, herdruk 1995); € 17,50.

'Nacht und Nebel' was een sinister begrip in 1940-1945. 'NN-Häftlinge' waren politieke gevangenen die door de Gestapo werden afgevoerd naar speciale concentratiekampen. Floris Bakels heeft bijna drie volle jaren een dagboek

bijgehouden, dat grotendeels bewaard is gebleven. Dit boek is een indringend kampverslag, vooral door de gruwelijkheden die Bakels moest meemaken, ondergaan en verwerken.

Is dit een mens. Primo Levi, uitg. Meulenhoff, Amsterdam (voor het eerst in 1947 gepubliceerd, opnieuw uitgegeven in 2010); € 12,99.

Primo Levi trok in 1943 als verzetsstrijder de bergen in, maar werd al na enkele maanden opgepakt. Als Jood werd hij naar Auschwitz gedeporteerd, vanwaar hij als een van de weinigen terugkeerde. Onmiddellijk na de bevrijding schreef hij *Is dit een mens*, dat wordt

beschouwd als een van de klassieke getuigenissen over de Jodenvervolgung.

De laatste trein naar vrijheid. Het verhaal van Truus Wijsmuller, de oorlogsheldin die duizenden Joodse kinderen redde. Meg Waite Clayton, uitg. HarperCollins Holland, Amsterdam (2020); € 21,99.

De laatste trein naar vrijheid vertelt over de Nederlandse verzetsstrijder Truus Wijsmuller-Meijer, die haar leven op het spel zette om Joodse kinderen uit Wenen naar veiliger gebied

te smokkelen, onder wie de vijftienjarige Stephan en zijn beste vriendin Zofie-Helene. Vastberaden dwong 'tante' Truus toestemming af van de gevreesde SS'er Adolf Eichmann om de kinderen te redden.

Bericht uit Berlijn. Otto de Kat, uitg. Rainbow, Amsterdam (2018); € 8,00.

Voorjaar 1941. Oscar Verschuur is diplomaat in Bern, zijn vrouw Kate werkt in een ziekenhuis in Londen en hun dochter Emma woont in Berlijn, getrouwd met een Duitser. Wanneer Oscar een explosief geheim van zijn dochter te horen krijgt, worden de drie hoofdpersonen tot het uiterste gedreven en komt alles op scherp te staan.

Frits de Zwerver. Twaalf jaar strijd tegen de naziterreur. Jan Hof, uitg. Kok Omniboek, Utrecht (voor het eerst gepubliceerd in 1976, opnieuw uitgegeven in 2013); € 20,00.

Frits Slomp, een gereformeerde predikant uit een dorpje onder de rook van Hardenberg, trok vanaf de kansel fel van leer tegen de bezetters. Hij moest onderduiken en richtte een organisatie op die de hulp aan tienduizenden onderduikers coördineerde. Als Frits de Zwerver werd hij een symbool. Zijn ontsnapping uit de Koepelgevangenis is legendarisch.

Als Frits de Zwerver werd hij een symbool. Zijn ontsnapping uit de Koepelgevangenis is legendarisch.

Kerknieuws

Ds. K.J. Visser 85 jaar

In Gouda viert ds. K.J. Visser morgen DV zijn 85e verjaardag. Op 1 mei 1935 werd Kornelis Jan Visser in Vlaardingen geboren. In 1986 werd hij in Rijswijk (ZH) predikant. Voor die tijd was hij catecheet in onder meer Berkenwoude en Noordwijk. Ook was hij twintig jaar leraar godsdienst en later ook conrector aan de Driestar in Gouda. Na Rijswijk was ds. Visser parttime predikant in Abbenbroek, van 1991 tot zijn emeritaat in 1993. Na zijn emeritaat heeft hij als bijstand in het pastoraat gewerkt in de hervormde gemeenten van Ouderkerk aan den IJssel en Sommelsdijk.

Ds. C. Kik 80 jaar

Cornelis Kik werd op 2 mei 1940, tachtig jaar geleden, in Oude Tonge geboren. Acht dagen later was de inval van het Duitse leger in ons land. Later werd ds. Kik korte tijd legerpredikant. In 1967 ging hij in Utrecht studeren en in 1972 werd hij Rouveen hervormd predikant. Daarna diende hij de gemeenten van Noordeloos en Strijen. Van 1989 tot zijn emeritaat in 2001 was hij ver-

bonden aan Sprang, waar hij nog altijd woont.

Ds. E.J. Terpstra neemt afscheid van Urk

Ds. E.J. Terpstra nam zondag 5 april afscheid van de gereformeerde kerk van Urk. Het typeert de huidige tijd dat slechts een selecte groep dierbaren, ouderlingen en diakenen aanwezig konden zijn bij de online afscheidsdienst van ds. Terpstra. Voordat de dienst begon, zongen de ouderlingen en diakenen van sectie centrum ds. Terpstra Psalm 133:1 toe. Ds. Terpstra begon de dienst met een woord voor de kinderen in de gemeente. Vervolgens preekte hij over Psalm 126:5-6: 'Wie met tranen zaaien, zullen met gejuich maaien. Wie het zaad draagt en dat zaait, gaat al wenend zijn weg; maar hij zal zeker terugkomen met gejuich en zijn schoven dragen.' Het thema van zijn prediking was 'De weg van zaaien naar oogsten', onderverdeeld in: 1. bevrijding in het verleden; 2. zaaien in het heden; 3. oogsten in de toekomst. Toen hij bijna tien jaar geleden als predikant op Urk kwam, werd hem door het Urker

Land in een interview gevraagd wat de typering van zijn ambt is. Hij verwoordde het als volgt: Een dominee is een profeet die het Woord van God voor waar verkondigt en een koopman die het Brood des Levens en het bloed van Christus gratis mag aanbieden. Na al die jaren voegt hij daar een volgende typering aan toe: een boer die zaait op de akker en moet afwachten of het zaad op gaat komen. Hoe hij ook zwoegt, hij zal moeten afwachten of er voldoende zon schijnt en genoeg regen valt om het zaad te laten groeien.

Aan het einde van de eredienst en na de zegen nam de preses van de gereformeerde kerk het woord. Hij bedankte ds. Terpstra voor het vele werk dat hij de afgelopen jaren in de gemeente van de gereformeerde kerk in Urk mocht doen. Daarnaast kwam hij in zijn dankwoord bij een vierde typering van ds. Terpstra: de bedelaar. Als bedelaar mag je andere bedelaars vertellen waar brood te krijgen is. Na de dienst sloten de ouderlingen en diakenen tezamen met ds. Terpstra de dienst af met het zingen van Psalm 133:3.

De Waarheidsvriend

Behoeftte aan toerusting en bezinning?

Neem een jaarabonnement voor slechts € 49 en ontvang De Waarheidsvriend twee maanden gratis. Of vraag een cadeau-bon aan en schenk een jaarabonnement.

Ga naar www.dewaarheidsvriend.nl/word-abonnee of bel ons op 055-5766660.

Wij wensen u, mede namens de overige duizenden abonnees, veel leesgenoegen toe.

SPRINKHANENPLAAG KENIA

De coronacrisis treft ons allemaal, wereldwijd.

Samen met u wil de GZB/Project 10 27 juist nu **hulp en hoop** bieden aan de getroffen in Kenia.

Uw gift is welkom op NL29 INGB 0000 0280 16
t.n.v. Project 10 27 o.v.v. Sprinkhanenplaag Kenia.

Voor meer informatie: www.project1027.nl

Gebed ten tijde van de coronacrisis

Almachtige God en barmhartige Vader,

U roept ons in Uw Woord op om Uw daden te gedenken.

Uw daden van genade, heil en verlossing.

De daden waarmee U zo trouw gedenkt aan Uw verbond.

En waarvoor wij U ook vandaag danken.

U bevrijdde ons en ons land van tirannieke overheersing.

U geeft ons vrijheid om Uw Naam te belijden.

Nu echter worden wij overheerst door andere machten.

De macht van een onzichtbaar virus.

Opnieuw voelen we ons machteloos.

En aangevochten.

Wat hebt U ons en ons volk hiermee te zeggen?

Met Psalm 85 zingen wij: 'Gij hebt, o Heer', Uw land die gunst betoond

dat Jakobs zaad opnieuw in vrijheid woont.'

Maar zijn wij misschien toch weer op het spoor van de dwaasheid gestapt?

Wij gedenken Uw genadedaden in het verleden.

Wij beroepen ons op Uw verbond.

Voor ons land en voor Uw gemeente.

U bent immers niet veranderd, maar eeuwig Dezelfde.

Doe ons uit de dood en haar schaduwen herleven.

Breng ons onder Úw macht, in leven en in sterven.

Verheerlijk in dit alles Úw Naam.

Als de levende HEERE.

En uit genade.

Amen.

Ds. A.J. Mensink

In memoriam

ds. J. de Haan (1934-2020)

Tekst: ds. F. Wijnhorst, Katwijk

Op zondag 19 april – op de dag des Heeren, zou hij zelf zeggen – ontsliep in het Leids UMC ds. Jorrit de Haan, in de leeftijd van 85 jaar.

Jorrit werd op 23 juli 1934 te Sondel (Fr.) geboren. De ouderlijke boerderij waar hij opgroeide, stond vlak naast het Hervormde kerkje waarin Jorrit werd gedoopt. In de getuigenissen die Jorrit heeft nagelaten, geeft hij hoog op van het genadeverbond dat God met hem wilde sluiten. Tijdens een van de laatste wijkavonden vroeg hij nog een paar minuten spreektijd en bond hij jong en oud op het hart om uit en naar dat genadeverbond te leven.

Oorlog

In Sondel maakte Jorrit op jonge leeftijd de Tweede Wereldoorlog mee. Uit alles blijkt dat de oorlog diepe indruk op hem heeft gemaakt. Het vormde hem tot een ernstige, gelovige man, die met vreugde in het kerkje van Sondel belijdenis van het geloof aflegde.

Jorrit werd onderwijzer, maar er sluimerde een diep verlangen om zijn Heere en Heiland te dienen in de Hervormde Kerk, die hem lief was. In 1985 werd hij hulp-prediker te Zevenhoven, waar hij in 1989 bevestigd werd tot predikant. Vanaf 1991 diende hij de gemeenten te Geertruidenberg en Made, vanaf 1996 de gemeenten te Oosterland en Ouwerkerk. Daar ging hij in 2000 met emeritaat. Hij vertrok weer naar 'zijn eerste liefde' Zevenhoven,

om daar als bijstand in het pastoraat actief te zijn. Toen onze wijkgemeente (gedeeltelijk) vacant was, heeft hij heel trouw het ziekenbezoek en ouderenpastoraat voor zijn rekening genomen en verhuisde hij ook naar Katwijk.

Pelgrimstocht

Jorrit heeft een aantal malen met de dood voor ogen in het ziekenhuis gelegen. Hij schreef: 'Waarom ben ik steeds gespaard en bewaard voor dit tijdelijke leven? Opdat ik een hoogst belangrijke boodschap, dé boodschap van eeuwig heil, moet blijven doorgeven in kerk en huis!' Maar... de laatste keer zei hij ook: 'Heere, als ik bij U moet komen, dan ben ik bereid tot U te gaan! Dan is mijn pelgrimstocht ten einde.'

Vrijdag 24 april hebben we zijn lichaam begraven op de begraafplaats naast het kerkje van Sondel. In dat kerkje is een gebrandschilderd raam te zien van Jezus, Die bidt in Gethsémané, dat Jorrit uit diepe dankbaarheid voor wat hij daar uit het Woord heeft mogen horen, in 2007 heeft aangeboden. Ik sluit af met de woorden die in Jorrits 'mem-metaal' op de rouwkaart staan:

*Gods folk hat gjin ierdske wissichheden
it swalket al frjemdeling her en dêr
it libbet fan jeften en geneden
mar it manna is der altyd wer. ■*

Stichting
Vrienden
van het **Cheider**

Bevrijding?

Voor de Joodse gemeenschap was de bevrijding een confrontatie met een onbeschrijfelijk lijden. Nederland juichte. De Joodse overlevenden probeerden te herstellen van hun trauma's, deden verwoede pogingen om hun kinderen, hun ouders, hun ooms en tantes op te sporen. De weinige ouders die hadden overleefd, wilden hun eigen kinderen terug. Ooms en tantes die neefjes en nichtjes, van wie de ouders niet waren teruggekomen, zoals we dat zo steriel weten uit te drukken, probeerden te adopteren. Maar dat werd bijna nooit gehonoreerd. En die kinderen groeien op, verliezen hun Joodse identiteit, weten vaak niet wie hun echte ouders waren ...

En tegelijkertijd woekert de assimilatie voort in een bijna fanatieke seculiere samenleving.

Het Cheider heeft een kernfunctie. Het Cheider probeert het ernstig gedecimeerde Nederlandse Jodendom te behouden. Zonder kern, geen periferie! Zonder Cheider geen ...

Bevrijding. Als er bevrijding is, waarom een muur, politiecamera's, de koninklijke marechaussee? Het Cheider strijdt tegen een bevrijding met een groot vraagteken.

Binyomin Jacobs, opperrabbijn

Stichting
Vrienden
van het **Cheider**

Stichting Vrienden van het Cheider

- Beschermt Joodse kinderen tegen terreur
- Verzet zich tegen toenemend antisemitisme

Help ons helpen!

Maak uw gift over op

NL 22 INGB 0000419925

t.n.v. 'Vrienden van het Cheider' te Gouda.

Meer informatie?

www.vriendenvanhetcheider.nl info@vriendenvanhetcheider.nl

vriendenvanhetcheider.nl

